

TOMASZ ŁADON^{*}

Kontrowersje wokół Gajusza Mariusza Młodszego

The Marius the Younger controversy

Streszczenie: Mariusz Młodszy, syn siedmiokrotnego konsula, był rzymskim wodzem i politykiem. Promowany przez ojca stał się po jego śmierci jednym z przywódców obozu mariańskiego. Jego szczytowym osiągnięciem był konsulat sprawowany wraz z Gnejuszem Papiriuszem Karbonem w 82 r.¹, a co za tym idzie – objęcie dowództwa w wojnie domowej z Lucjuszem Korneliuszem Sullą. Po klęsce, oblężony w Praeneste, popełnił samobójstwo.

Autorzy źródeł bardzo niejednoznacznie oceniają rolę, jaką Mariusz Młodszy odgrywał w republice rzymskiej w okresie konfliktu z sullańczykami. Przeciwnicy ganią go za nieudolność jako dowódcę, okrucieństwo wobec wrogów, wyszydzaają jego młody wiek, brak doświadczenia i charyzmy. Zwolennicy podkreślają nieprzeciętne, odziedziczone po ojcu, umiejętności wojskowe, spokój i opanowanie. Podobne niejednoznaczne opinie można znaleźć we współczesnej historiografii.

Autor artykułu ponownie krytycznie odczytuje źródła, stara się rozwiązać kontrowersję, jakie we współczesnych badaniach narosły wokół Mariusza Młodszego, i możliwie obiektywnie określa rolę, jaką odgrywał on w pierwszym zbrojnym konflikcie domowym w dziejach republiki rzymskiej.

Słowa kluczowe: Gajusz Mariusz, Gajusz Mariusz Młodszy, Lucjusz Korneliusz Sulla, pierwsza wojna domowa

^{*} Instytut Historii Uniwersytetu Jana Długosza w Częstochowie, al. Armii Krajowej 36a, 42-200 Częstochowa, t.ladon@ujd.edu.pl, ORCID: 0000-0003-0481-0484.

¹ Daty w tekście niniejszego artykułu dotyczą czasów przed naszą erą.

Abstract: Marius the Younger, son of a seven-time consul, was a Roman general and politician. Promoted by his father, he became one of the leaders of the Marian camp. His greatest achievement was his co-consulship with Gnaeus Papirius Carbo in 82 BC, and consequently his command in the civil war against Lucius Cornelius Sulla. After the defeat, besieged in Praeneste, Marius committed suicide.

The authors of the sources are very ambiguous in their assessment of the role that Marius the Younger played in the late Republic during the conflict with the Sullans. Opponents criticise him for his incompetence as a commander, cruelty to enemies, and mock his young age, lack of experience and charisma. Supporters emphasise the extraordinary military skills, calmness and composure inherited from his father. Similar ambiguous opinions can be found in contemporary historiography.

The author of the article critically re-examines the sources, seeks to resolve the controversies surrounding Marius the Younger in contemporary scholarship, and aims to objectively assess the role he played in the first armed civil conflict in the history of the Republic.

Keywords: Gaius Marius, Gaius Marius the Younger, Lucius Cornelius Sulla, the first civil war

Gajusz Mariusz Młodszy, częściej zwany przez autorów antycznych Gajuszem Mariuszem synem (*C. Marius filius*)², nie cieszył się jak dotąd szerszym zainteresowaniem badaczy. Oprócz artykułu monograficznego w *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* autorstwa Friedricha Münzera nie poświęcono mu żadnego osobnego tekstu³. A przecież należał do grona przywódców obozu cynno-mariańskiego po 84 r., był jednym z konsulów 82 r., to m.in. na nim też spoczywał ciężar walki z Lucjuszem Korneliuszem Sullą w pierwszej wojnie domowej w Italii. Wydaje się zatem, że bliższe przyjrzenie się jego działalności i roli, jaką odegrał w republice rzymskiej, jest w pełni uzasadnione, zwłaszcza że wiele szczegółów z jego biografii jest niejasnych i rodzi spory wśród badaczy.

² Nep., *Att.* 1.4; Diod. 38.12.15; Liv., *Per.* 77; 86; Vell. 2.26.1; Plut., *Sulla* 28.7; *Caes.* 1.1; Plin., *NH* 33.16; App., *BC* 1.60.271; 1.62.280; Cass. Dio 35.102.12; Eutrop. 5.8.1; Ampel. 42.2; *De vir. ill.* 68.1; por. Cic., *p. red. ad Quir.* 20; Nep., *Att.* 2.2; Sall., *Hist.* 1.35M; Vell. 2.27.4; Oros. 5.20.6; Vell. 2.27.5; Flor. 2.9.20; Ampel. 42.3; Eutrop. 5.8.1; Plut., *Mar.* 35.10; 40.10; *Sert.* 6.1; *Sulla* 27.10.

³ F. Münzer, *C. Marius* (15), w: RE, Bd. 14, Stuttgart 1930, szp. 1811–1815.

Pisarze współcześni niewiele miejsca poświęcali Mariuszowi Młodszemu, m.in. dlatego, że rzadko wspominali o nim starożytni. Złożyło się na to kilka powodów. Przede wszystkim osiągnięcia Mariusza Młodszego były nieporównywalnie mniejsze od osiągnięć jego ojca, a zatem – co oczywiste – pozostawał on w jego cieniu. To na działalności starszego z Mariuszów skupiają się więc zarówno autorzy źródeł, jak i późniejsi dziejopisowie. Na samodzielność syn siedmiokrotnego konsula wybił się dopiero po śmierci ojca, choć miejsce w obozie cynno-mariańczyków zawdzięczał – jak się wydaje – bardziej rodowemu nazwisku niż własnym zdolnościom.

Innym powodem małej obecności Mariusza Młodszego w pismach autorów antycznych była przegrana przez obóz cynno-mariański wojna domowa. Wszak to zwycięzcy piszą historię, przegrani pozostają zaś często na jej marginesie. W przetrwaniu pamięci o synu Mariusza nie pomogła jego samobójcza śmierć, nikt nie okrzyknął go ostatnim obrońcą republiki, nie powstała w literaturze historycznej legenda Mariusza Młodszego i pamięć o nim nie przetrwała w takim stopniu, jak choćby o młodszym od niego o kilkadziesiąt lat Marku Porcjuszu Katonie Młodszym. Wspomnienie o Mariuszach – ojcu i synu – żyło za to długo wśród ludności Rzymu. Dowodem jest choćby popularność, jaką zyskał tzw. Pseudo-Mariusz, czyli rzekomy syn Mariusza Młodszego, który pojawił się w Rzymie w 45 r., porwał za sobą masy i stał się dla ówczesnie rządzących tak dużym zagrożeniem, że postanowili go zgładzić⁴.

Brak obszernych wzmianek o Mariuszu Młodszym w tekstach antycznych wynika również z tego, że relacje źródłowe o pierwszej wojnie domowej są zdominowane przez tradycję sullańską⁵. Zasługi syna Mariusza są w nich pomniejszane, a on jest przedstawiany niekorzystnie, co widać zarówno w opisie wojny ze sprzymierzeńcami, jak i w relacji z wojny domowej

⁴ Cic., *Att.* 12.49.1; *Phil.* 1.2.5; Liv., *Per.* 116; Val. Max. 9.15.1; App., *BC* 3.2–3.3–9; 36.142; 57.235; zob. A. E. Pappano, *The Pseudo-Marius*, „Classical Philology” 1935, vol. 30, s. 58–65; F. J. Meijer, *Marius’ grandson*, „Mnemosyne” 1986, vol. 39, s. 112–121; F. Santangelo, *Marius*, London–New York 2016, s. 98; P. Madejski, *Pomiędzy robur animi a ritus barbarus: zemsta w życiu społecznym republikańskiego Rzymu*, Lublin 2018, s. 243.

⁵ M. Lovano, *The age of Cinna. Crucible of late republican Rome*, Stuttgart 2002, s. 140–159.

lat 83–82, w której Mariusza Młodszego krytykuje się za nieudolność, młody wiek, brak doświadczenia i okrucieństwo⁶. Tymczasem wnikliwa analiza przekazów antycznych nieskażonych propagandą sullańską pozwala na formułowanie bardziej obiektywnych sądów na temat młodego konsula. Taki też jest główny cel niniejszego artykułu.

Badania nad rolą Mariusza Młodszego w latach 80. I w. opierają się na źródłach literackich. Na wstępie należy podkreślić, że żaden z pisarzy antycznych nie napisał tekstu poświęconego wyłącznie działalności Mariusza Młodszego⁷. W Plutarchowej biografii jego ojca znajdują się co prawda informacje na jego temat, są one jednak nieliczne i często mają charakter anegdotyczny⁸. Mariusz Młodszy pojawia się w przekazie Appiana z Aleksandrii i w żywocie Sulli autorstwa Plutarcha z Cheronei, a relacje obydwóch pisarzy stanowią podstawę do odtworzenia działalności młodego konsula w okresie tzw. wojny sullańskiej (83–82). O ile jednak przekaz Appiana jest stosunkowo bezstronny⁹, o tyle opis biografą jest skażony propagandą sullańską, opiera się bowiem na *Pamiętnikach* późniejszego dyktatora oraz na dziele nieprzechylnego Mariuszowi Fenestelli¹⁰. Cenna jest charaktery-

⁶ Liv., *Per.* 86; Plut., *Sulla* 28; App., *BC* 1.88; 1.94; Oros. 5.18.24; 5.20.4; zob. np. C. Lanzani, *Mario e Silla*, Catania 1915, s. 328–329, 334; D. F. Epstein, *Personal enmity in Roman politics 218–43 BC*, London–New York 1989, s. 45; A. Keaveney, *Rome and unification of Italy*, Bristol 2007, s. 152; idem, *Sulla. Ostatni republikanin*, tłum. T. Ładoń, Oświęcim 2017, s. 131; L. Telford, *Sulla. A dictator reconsidered*, Barnsley 2014, s. 169.

⁷ Nie można za taki tekst uznać krótkiego, złożonego z kilku zdań, szkicu o Mariuszu Młodszym w dziełku anonimowego autora *De viris illustribus*, gdyż jest on częścią większego zbioru, poświęconego aż 86 sławnym postaciom z okresu republiki; por. *De vir. ill.* 68; zob. M. M. Sage, *The De viris illustribus: Chronology and structure*, TAPhA 1978, vol. 108, s. 217–241.

⁸ Plut., *Mar.* 35.10; 40.10.

⁹ M. Lovano, op. cit., s. 155.

¹⁰ Plutarch cytuje Sullę w sumie aż 11 razy. Oblicza się, że około dwie trzecie żywotu zostało oparte na *Pamiętnikach* dyktatora; zob. C. J. Smith, *L. Cornelius Sulla*, w: *The fragments of the Roman historians*, vol. 1, ed. T. J. Cornell, Oxford 2013, s. 285, a także H. Peter, *Die Quellen Plutarchs in den Biographien der Römer*, Halle 1865, s. 67. O tendencyjności Fenestelli wobec Mariusza Młodszego zob. A. Drumond, *Fenestella*, w: *The fragments...*, vol. 1, s. 492; vol. 3, s. 581–582.

styka Mariusza Młodszego zawarta w dziele Wellejusza Paterkulusa oraz krótkie wzmianki u kilku innych autorów¹¹.

Zagadką jest brak wyrazistej obecności Mariusza Młodszego w bogatej spuściźnie Marka Tulliusza Cyserona¹². Arpinata, choć często wracał w swych pismach do przyjaciół z młodości, nie wymienia wśród nich syna Mariusza, mimo że obaj wywodzili się z tego samego miasta, reprezentowali to samo pokolenie i mieli wspólnych znajomych, z których najważniejszym był wieloletni korespondent Cyserona Tytus Pomponiusz Attyk. Skądinąd wiadomo natomiast, że Attyka i Mariusza Młodszego łączyła przyjaźń zażyła do tego stopnia, że gdy Mariusz musiał uciekać z Italii w 88 r., Attyk wspomógł go finansowo¹³.

Niemal wszyscy autorzy antyczni, wspominając konsulat Mariusza Młodszego, odnotowują, że osiągnął ów urząd w zdecydowanie zbyt młodym wieku, a część z nich precyzuje, że miał wówczas 26 lub 27 lat¹⁴. Pozwala to ustalić datę urodzenia Mariusza Młodszego na 108 lub – co bardziej prawdopodobne – 109 r.¹⁵ Jego matką była Julia, siostra ojca sławnego Gajusza Juliusza Cezara. Był on więc starszym bratem ciotecznym Cezara¹⁶. Małżeństwo Mariusza z Julią, zawarte już po preturze Mariusza w 115 r., ale na pewno przed objęciem przez niego pierwszego konsulatu¹⁷, było korzystne dla obu stron. Zawiązanie koneksji z patrycjuszowskim starym rodem z pewnością wzmocniło pozycję Mariusza na scenie politycznej. Nic nie wiadomo, aby ze związku Mariusza z Julią urodziły się inne dzieci.

¹¹ Vell. 2.27.4; zob. przyp. 2.

¹² Drobne wzmianki Cyserona właściwie nic nie wnoszą do rekonstrukcji kariery i działalności Mariusza Młodszego; por. Cic., *p. red. ad Quir.* 20; *Phil.* 13.1; *leg. agr.* 3.6; 3.7; 3.11; *Orat.* 1.66; *Att.* 12.49.2; 14.8.1.

¹³ Nep., *Att.* 2.2.

¹⁴ Vell. 26.1; App., *BC* 1.87.394; *De vir. ill.* 68; por. Liv., *Per.* 86.

¹⁵ R. J. Evans, *Gaius Marius. A political biography*, Pretoria 1994, s. 149, przyp. 40; M. Labitzke, *Marius. Der verleumdete Retter Roms*, Münster 2013, s. 45; por. E. Badian, *Lex Acilia Repetundarum*, „The American Journal of Philology” 1954, vol. 75, s. 382, przyp. 43, który uważa, że Mariusz Młodszy urodził się w 110 r.

¹⁶ Plut., *Caes.* 1.

¹⁷ E. Badian, *Caepio and Norbanus: Notes on the decade 100–90 B.C.*, „Historia” 1957, vol. 6, s. 323; R. J. Evans, op. cit., s. 150; Ł. Schreiber, *Caecilii Metelli i Sulla – stosunki do 89 roku przed Chrystusem*, „Tabularium Historiae” 2022, t. 11, s. 49, przyp. 22.

Dziewiętnastowieczne podejrzenia, jakoby Mariusz Młodszy nie był biologicznym synem siedmiokrotnego konsula, lecz został przez niego adoptowany¹⁸, czasami znajdują odzwierciedlenie we współczesnej nauce¹⁹, jednak nie mają żadnego potwierdzenia w źródłach i w moim przekonaniu należy je odrzucić²⁰.

O dzieciństwie i młodości Mariusza Młodszego nie wiadomo nic pewnego. Wydaje się, że początkowo pozostawał on pod opieką matki, która zadbała o jego solidne wykształcenie. Być może jeszcze przed osiągnięciem wieku męskiego przez Mariusza Młodszego ojciec poszukał mu żony. Wybór padł na Licynię, córkę konsula 95 r. Lucjusza Licyniusza Krassusa²¹. Małżeństwo, które zawarto w 94 lub 93 r., mogło być poprzedzone zaręczynami datowanymi na konsulat Krassusa. Związek ten wprowadził Mariuszów w orbitę intelektualnej śmietanki Rzymu, spowodował, że zacieśnili oni kontakty z Kwintusem Lutacjuszem Katulusem, Markiem Antoniuszem i wpływowymi senatorami pokroju Kwintusa Mucjusza Scewoli (który był dziadkiem Licynii). Powiązanie małżeńskie z najznamienitszym mówcą tamtych czasów i rodziną, która w ciągu II w. doszła do pieniędzy i sławy, jeśli nawet nie okazało się lukratywne wyłącznie dla Mariusza ojca, to mogło dawać nadzieję na długofalowe wsparcie dla jego syna w osiągnięciu kolejnych szczebli w karierze publicznej²².

¹⁸ Taki pomysł zrodził się z ewidentnej pomyłki Appiana (1.87.394), który konsula 82 r. określił bratankiem, a nie synem sławnego Mariusza; zob. W. Smith, *Greek and Roman biography and mythology*, Boston 1867, s. 969; E. Pozzi, *Studi sulla guerra civile Silana*, „Atti della Accademia delle Scienze di Torino” 1913–1914, vol. 49, s. 664, przyp. 1. Ani w tym miejscu, ani nigdzie indziej nie ma informacji o tym, aby Mariusz Młodszy był adoptowanym synem siedmiokrotnego konsula.

¹⁹ Zob. np. komentarz Bartosza Awianowicza o Mariuszu Młodszym w: Marek Tulliusz Cyceon, *O mówcy*, Kęty 2010, s. 86, przyp. 98.

²⁰ F. Münzer, op. cit., szp. 1811; B. R. Katz, *The first fruits of Sulla's march*, „L'Antiquité Classique” 1975, t. 44, s. 105–106; F. Hinard, *Les proscriptions de la Rome républicaine*, Paris–Roma 1985, s. 375.

²¹ Cic., *Balb.* 49; *de orat.* 1.66; 3.8; *Brut.* 211; J. Van Ooteghem, *Caius Marius*, Namur 1964, s. 287; R. J. Evans, op. cit., s. 150–151.

²² R. J. Evans, op. cit., s. 129, 150. Nie wiadomo, co stało się z Licynią po śmierci Mariusza Młodszego w 82 r., zapewne uciekła z Italii w obawie przed zemstą Sulli, zwłaszcza jeśli para rzeczywiście doczekała się syna (por. Cic., *ad Att.* 12.49.2). Czy ucie-

Mariusz Młodszy wcześniej rozpoczął naukę rzemiosła żołnierskiego i niemal na pewno towarzyszył ojcu w początkowej fazie wojny ze sprzymierzeńcami (Marsami)²³. Po raz pierwszy jego nazwisko w źródłach pojawia się właśnie w związku z tym wydarzeniem. Fragment pochodzi od Orozjusza i jest dość kontrowersyjny. Oto konsul Lucjusz Porcjusz Katon, w którego armii Mariusz Młodszy służył w 89 r., ponoć przechwalał się, że nawet wielki Mariusz nie osiągnął na polu bitwy niczego wspanialszego niż on. Gdy więc doszło do starcia nad Jeziorem Fucyńskim, Mariusz Młodszy w odwecie, wykorzystując tumult bitewny, powalił konsula Katona na ziemię²⁴. Większość badaczy uważa, że to w trakcie tej bitwy Katon zginął, część wierzy, że zabił go Mariusz Młodszy lub stało się to z jego polecenia²⁵. Inni podejrzewają, że historia została zmyślona przez Sullę i ze złośliwą intencją zawarta w jego *Pamiętnikach*, a stamtąd trafiła do tradycji liwiańskiej, z której korzystał Orozjusz²⁶. Jeszcze inni, że opowieść zosta-

kinierzy udali się do Hiszpanii, w ślad za Cynną Młodszym, tego stwierdzić nie sposób; por. F. J. Meijer, op. cit., s. 116.

²³ Udział Mariusza Młodszego w wojnie ze sprzymierzeńcami jest poświadczony dopiero od 89 r., gdy walczył on pod wodzą konsula Lucjusza Porcjusza Katona. Jako że Katon przejął komendę po starszym z Mariuszów, jest wysoce prawdopodobne, że to wówczas przeszedł pod nią również Mariusz Młodszy; zob. M. Labitzke, op. cit., s. 189. O udziale Gajusza Mariusza (Starszego) w *bellum sociale* zob. T. R. S. Broughton, *The magistres of the Roman Republic*, vol. 2, New York 1952, s. 29; T. F. Carney, *A biography of C. Marius*, Chicago 1970, s. 52; M. Członkowska-Naumiuk, *Askulum 90–89 p.n.e.*, Warszawa 2024, s. 149–151, 171–172, 178–182, 187.

²⁴ Oros. 5.18.24: „Porcius Cato consul Marianas copias habens cum aliquanta strenue gessisset, gloriatus est, C. Marium non maiora fecisse, et ob hoc, cum ad lacum Fucinum contra Marsos bellum gereret, a filio C. Marii in tumultu belli quasi ab incerto auctore prostratus est”; por. Liv., *Per.* 75; Vell. 2.16.4; App., *BC* 1.50.217; Eutrop. 5.3.2.

²⁵ T. F. Carney, *A biography...*, s. 67, przyp. 289; zob. A. Keaveney, *Rome...*, s. 152, który dopuszcza odpowiedzialność Mariusza Młodszego; por. A. von Domaszewski, *Bellum Marsicum*, Chieti 1993, s. 32, który odnotowuje śmierć Katona, ale milczy o roli Mariusza Młodszego.

²⁶ F. Münzer, op. cit., szp. 1812. O korzystaniu przez Orozjusza z tradycji liwiańskiej zob. P. Martino, *La morte di Sertorio. Orosio e la tradizione Liviana*, „Quaderini di Storia” 1990, t. 16, s. 77–101; R. Suski, *Orozjusz i jego źródła. Wybrane zagadnienia*, Białystok 2023, s. 59–61.

ła wykreowana przez Fenestellę, którego wrogie nastawienie do Mariusza Młodsze­go jest dobrze rozpoznane przez badaczy²⁷.

W opisanym wydarzeniu tak naprawdę za pewnik można przyjąć tylko to, że syn Mariusza walczył w wojnie ze sprzymierzeńcami w armii Katona, reszta zaś jest kwestią dyskusyjną. Nade wszystko wypada zwrócić uwagę, że przekaz Orozjusza jest późny, a w podawaniu informacji historyk nie zawsze zachowuje obiektywizm²⁸. Nawet jeśli przyjmiemy jednak, że w tym przypadku Orozjusz napisał prawdę, to – bądźmy dokładni – nie twierdzi on, że Mariusz zabił konsula, a jedynie, że w tumulte bitwy go powalił (*Porcius Cato [...] prostratus est*)²⁹. Możliwe, że stało się to przypadkowo, możliwe, że chciał go w ten sposób ośmieszyć lub upokorzyć przed żołnierzami za wcześniejsze przechwałki. Trudno natomiast uwierzyć, że z premedytacją zabił konsula³⁰, i nie dlatego, że nie byłby zdolny do takiego posunięcia, ale przede wszystkim dlatego, że nie zachowała się o tym czynie żadna wzmianka u innego niż Orozjusz autora. Nie sposób sobie wyobrazić, by epitomator dzieła Liwiusza nie dodał takiej informacji, wspominając o śmierci Katona³¹, lub że informacja o zabójcy (zwłaszcza o takim nazwisku jak Mariusz) nie pojawiłaby się w innych przekazach. Obciążanie Mariusza Młodsze­go winą za śmierć konsula Katona – jak czynią to niektórzy badacze – wydaje się więc co najmniej pochopne.

²⁷ Zob. przyp. 10.

²⁸ W opisie pierwszej wojny domowej Orozjusz zdecydowanie sprzyja Sulli, a zwolenników Mariusza piętnuje; zob. A. Fear, *Orosius: An Iberian patriot's history of Rome*, w: *Writing history in late antique Iberia*, ed. P. Ubiric Rabaneda, Amsterdam 2022, s. 75.

²⁹ Wyrażenia *prostratus est* w liczbie pojedynczej Orozjusz używa niejednoznacznie i jest ono różnie tłumaczone; zob. Oros. 3.14.4; 5.18.24 – „został pokonany”; 5.19.6 – „został zdradzony”. W liczbie mnogiej z kolei fraza *prostrata sunt* jest używana przez historyka zwykle dla określenia strat w ludziach na polu bitwy (4.1.22; 4.9.3 – „zostali zabici”) bądź ofiar, które zginęły w wyniku trzęsienia ziemi („stracili życie”). W omawianym przeze mnie przypadku Orozjuszowi chodzi raczej o to, że Mariusz powalił bądź pokonał Katona. Gdyby historyk miał na myśli to, że Mariusz zabił Katona, użyłby zapewne wyrażenia *interfectus est*, jak czyni to, informując o śmierci legata Gabiniusza poniesionej w szturmie na obóz nieprzyjacielski (zob. Oros. 5.18.25).

³⁰ Argument Arthura Keaveneya (*Rome...*, s. 152) o rzekomym dzikim usposobieniu (*savage disposition*) Mariusza Młodsze­go nie jest dla mnie przekonujący.

³¹ Por. Liv., *Per.* 75.

Po zakończeniu wojny ze sprzymierzeńcami Mariusz Młodszy wrócił do Rzymu i aktywnie wspierał ojca w uzyskaniu dowództwa w wojnie z Mitydatesem. Nie ma wątpliwości, że planował towarzyszyć ojcu w wyprawie, która mogła przynieść mu chwałę i zaszczyty oraz stanowić wstęp do wielkiej kariery. Plany te – jak wiadomo – pokrzyżował Mariuszom Sulla, atakując Rzym na czele armii. Mariuszowie musieli uciekać z miasta, za którego bramami rozdzielili się – ojciec wysłał syna do majątku Mucjusza Scewoli znajdującego się nieopodal Solonium, kilkanaście kilometrów na południe od Rzymu³². Plutarch przy okazji popełnia, jak się wydaje, niewielką pomyłkę, nazywając Scewolę teściem Mariusza Młodszego – wspominałem już, że Scewola był dziadkiem Licynii – co skłoniło niektórych badaczy do podejrzeń, że Mariusz Młodszy był wówczas związany z Mucją, późniejszą żoną Pompejusza Wielkiego³³.

Po zdobyciu Rzymu przez Sullę senat, prawdopodobnie po raz pierwszy w historii, przegłosował *hostis declaratio* – uchwałę, która wyjmowała spod prawa 12 przedstawicieli obozu mariańskiego, najpewniej najbliższych współpracowników sześciokrotnego konsula. Na liście, rzecz jasna, znalazło się nazwisko Mariusza Młodszego³⁴. Można go było bezkarnie zabić; jego majątek skonfiskowano. Warto zauważyć, że w trakcie przyjmowania przez senat uchwały głos w obronie Mariuszów i wyraz sprzeciwu wobec niej

³² Plut., *Mar.* 35. Zdaniem biografa z Cheronei młody Mariusz spędził w gospodarstwie dzień, szybko jednak okazało się, że schronienie nie jest bezpieczne, gdyż z Rzymu wysłano za nim pogoń. Udało mu się ją zmylić, wykorzystując jako schronienie wóz z bobem, którym udał się do Rzymu. Tam dostał się do domu swej żony – czyli zapewne do posiadłości Krassusów – zebrał potrzebne mu rzeczy i nocą przekradł się nad morze. Cekał na niego okręt, który zabrał go do Afryki. W ucieczce pomagali mu przyjaciele, wśród których – jak wspominałem – był Pomponiusz Attyk. Relacja jest tak szczegółowa, że mogła pochodzić od kogoś, kto doskonale znał Scewolę, np. od Rutyliusza Rufusa (z którego dzieła Plutarch korzystał podczas pisania żywotu Mariusza: Plut., *Mar.* 28), legata Scewoli w Azji; por. E. Badian, *The early historians*, w: *Latin historians*, ed. T. A. Dorey, London 1966, s. 25; C. J. Smith, *P. Rutilius Rufus*, w: *The fragments...*, vol. 1, s. 278 i nast.

³³ L. Telford, op. cit., s. 99.

³⁴ App., *BC* 1.60.271; zob. H. Appel, *Kontrowersje wokół senatus consultum ultimum. Studium z dziejów późnej republiki rzymskiej*, Toruń 2013, s. 151–158.

wyraził Mucjusz Scewola³⁵. Zastraszeni przez Sullę senatorowie nie poparli jednak doświadczonego senatora i uchwała została gładko przegłosowana.

Mariusz Młodszy tymczasem zbiegł do Afryki. Kierunek ucieczki prawdopodobnie ustalił z ojcem już wcześniej. Starszy z Mariuszów miał wszak w Afryce duże wpływy, osiedliło się tam także wielu jego weteranów, tam również udała się część jego zwolenników, którzy w obawie przed prześladowaniami sullzańskimi opuścili Rzym³⁶. Mariusz Młodszy wraz z kilkoma innymi uciekinierami udał się do króla Numidii Hiempsala szukać raczej pomocy niż schronienia³⁷. Król ostatecznie nie udzielił im żadnego wsparcia, wprost przeciwnie – planował wykorzystać okazję i przytrzymać gości na dworze jako zakładników. Gdy młody Mariusz i jego przyjaciele zorientowali się, że ich starania o pomoc są bezowocne, a dalszy pobyt na dworze króla niebezpieczny, wydostali się z siedziby króla i udali się do starego Mariusza, który zdążył przybyć do Afryki i zorganizować armię, na której czele miał zamiar wrócić do Italii³⁸.

Po powrocie uciekinierów do Italii i odbiciu Rzymu z rąk zwolenników Sulli doszło do tzw. masakry mariańskiej, czyli brutalnej rozprawy z wrogami politycznymi Mariusza. To właśnie stary wódz jest obarczany przez autorów antycznych odpowiedzialnością za krwawą zemstę³⁹. Jak duży był udział Mariusza Młodszego, nie jest jednak pewne⁴⁰. Niemal wszyscy autorzy antyczni milczą na ten temat – wyjątkiem jest Kasjusz Dion, który informuje, że „syn Mariusza własnoręcznie zabił jednego trybuna, a głowę jego posłał konsulom, innego strącił z Kapitolu – los, który nigdy nie przypadł

³⁵ Val. Max. 3.8.5; F. Hinard, *Sullana varia. Aux sources de la première guerre civile romaine*, Paris 2008, s. 30.

³⁶ App., *BC* 1.62.280; 1.67.305; zob. T. F. Carney, *The flight and exile of Marius, „Greece and Rome”* 1961, vol. 8, s. 112 i nast.

³⁷ Plut., *Mar.* 40; por. App., *BC* 1.280; zob. T. F. Carney, *The flight...*, s. 113; J. Van Ooteghem, op. cit., s. 296.

³⁸ Plut., *Mar.* 41.2 i T. F. Carney, *The flight...*, s. 115 o organizowaniu armii w Afryce przez Mariusza.

³⁹ Plut., *Mar.* 43; Flor. 2.9.12–14; Cass. Dio 35.102.10–11; zob. H. Bennett, *Cinna and his times*, Menasha 1923, s. 31.

⁴⁰ Thomas F. Carney (*A biography...*, s. 67) uważa, że Mariusz Młodszy – obok Karbona i Fimbrii – należał do grupy mariańskich ekstremistów biorących bezpośredni udział w masakrze. Autorzy źródeł jednak tego nie potwierdzają.

takiemu urzędnikowi – i zakazał użycia ognia i wody dwóm pretorom”⁴¹. Do wydarzenia doszło 1 stycznia 86 r. w dniu inauguracji siódmego konsulatu Mariusza, który – zdaniem Plutarcha – osobiście wydał rozkaz w tej sprawie (ale autor ten nie wspomina, że wykonawcą był Mariusz Młodszy)⁴². Ceremonii strącenia ze Skały Tarpejskiej przewodniczył któryś z urzędujących trybunów plebejskich – nie mógł być nim Mariusz Młodszy, gdyż nie osiągnął on jeszcze odpowiedniego wieku do piastowania tego urzędu i żaden autor przekazów źródłowych nie wspomina, by kiedykolwiek ów urząd sprawował. Trybunem kierującym egzekucją był najpewniej Publiusz Popiliusz Lenas, urzędujący od grudnia trybun plebejski, niewątpliwie mariańczyk, odpowiedzialny również za wygnanie innych trybunów plebejskich 87 r., którzy po opuszczeniu Rzymu udali się do Sulli. Trybunem skazanym na śmierć był z kolei Sekstus Lucyliusz lub Licyniusz, bliżej nieznany, zapewne współpracownik konsula 87 r., Gnejusza Oktawiusza. Mariusz Młodszy mógł być odpowiedzialny za śmierć drugiego trybuna, który okazał się nielojalny wobec nowych władz, ale nieznane są żadne szczegóły tego wydarzenia⁴³. Część badaczy wątpi, żeby w przekazie Kasjusza Diona w ogóle chodziło o Mariusza Młodszego, i podejrzewa, że historyk pomylił go z Markiem Mariuszem Gratidianusem, trybunem plebejskim z 87 r.⁴⁴

Nazwisko Mariusza Młodszego znika ze źródeł wraz ze śmiercią jego ojca w początkach stycznia 86 r.⁴⁵ Zapewne nie pełnił funkcji państwowych, wciąż nie osiągnął bowiem wieku, który uprawniałby go choćby do kandydowania na najniższy urząd w państwie. Nie mógł również zostać członkiem senatu, na pewno uzupełnionego w 86 r. przez cenzorów Lu-

⁴¹ Cass. Dio 35.102.12 (tłum. W. Madyda); H. Bennett, op. cit., s. 37.

⁴² Plut., *Mar.* 45.

⁴³ Por. F. Hinard, *Les proscriptions...*, s. 375–376, który uważa, że to Mariusz Młodszy, a nie Mariusz konsul, był odpowiedzialny za egzekucję z początku 86 r. i realizował przez to szerszy plan eliminacji opozycji zagrażającej nowym rządóm, oraz J. Van Ooteghem, op. cit., s. 319, zdaniem którego relacja Kasjusza Diona jest wytworem propagandy sullańskiej.

⁴⁴ Podobna pomyłka zdarzyła się Appianowi, *BC* 1.65.296; zob. E. Rawson *Sallust on the eighties?*, „The Classical Quarterly” 1987, vol. 37, s. 169; P. Madejski, op. cit., s. 136; por. H. Bennett, op. cit., s. 38.

⁴⁵ T. R. S. Broughton, op. cit., s. 53.

cjusza Marcjusza Filipa i Marka Perpernę⁴⁶. Prawdopodobnie zdobywał doświadczenie wojskowe, ale gdzie i u kogo, nie sposób ustalić. Mariusz Młodszy ponownie pojawia się w źródłach przy opisach wojny sullańskiej w Italii w 83 r. Wiadomo, że wziął udział w kampanii tego roku i służył w armii konsula Gajusza Norbanusa⁴⁷. Prawdopodobnie pełnił jakąś funkcję (legata?) u boku konsula, walczył także w przegranej bitwie nieopodal góry Tifata⁴⁸. Nic więcej nie wiadomo, można tylko przypuszczać, że w trakcie działań wojennych nie tylko się nie skompromitował, ale wprost przeciwnie – zyskiwał coraz większe wpływy, co przełożyło się na pojawienie się w obozie cynno-mariańskim pomysłu o wysunięciu jego kandydatury na konsula na 82 r.

Powody ubiegania się Mariusza Młodszego o najwyższy urząd w państwie nie zostały opisane przez autorów antycznych, którzy zgodnie podkreślają jedynie zbyt młody wiek kandydata⁴⁹. Wydaje się, że klęski 83 r., liczne dezercje, rozczarowanie opieszałością i nieskutecznością konsulów 83 r., Gajusza Norbanusa i Lucjusza Korneliusza Scypiona, przy jednocześnie umiejętnie wykorzystywanej przez Sullę propagandzie⁵⁰ – wszystko to doprowadziło do radykalizacji elity mariańskiej. Stąd pomysł na zgłoszenie Mariusza, a w zasadzie syna Mariusza, bo jednym z głównych jego walorów było nazwisko ojca, które dawało nadzieję na konsolidację obozu cynno-mariańskiego, zebranie licznych weteranów Mariusza, wreszcie pozyskanie nowych sojuszników w postaci Italików, wśród których legenda Mariusza była bardzo popularna⁵¹.

⁴⁶ P. Willems, *Le Sénat de la République romaine*, t. 1, Louvain–Paris–Berlin 1885, s. 394.

⁴⁷ Plut., *Sulla* 27; por. W. Letzner, *Lucius Cornelius Sulla. Versuch einer Biographie*, Münster 2000, s. 230–231.

⁴⁸ T. R. S. Broughton, op. cit., s. 62; zob. też: C. Lanzani, op. cit., s. 295.

⁴⁹ Liv., *Per.* 86; *De vir. ill.* 68; por. Vell. 2.26.1; App., *BC* 1.87.394.

⁵⁰ B. W. Frier, *Sulla's propaganda: The collapse of the Cinnan Republic*, „The American Journal of Philology” 1971, vol. 92, s. 598–601.

⁵¹ P. A. Brunt, *The fall of the Roman Republic and related essays*, Oxford 1988, s. 260; C. F. Konrad, *Plutarch's Sertorius. A historical commentary*, Chapel Hill–London 1994, s. 77.

W tym kontekście warto zwrócić uwagę na aspekt psychologiczny kandydatury Mariusza Młodszego na konsula – jego wybór niewątpliwie miał podbudować nadszarpnięte morale legionistów. Popularność Mariusza Młodszego wśród nich była duża, gdyż odziedziczył ją po ojcu. Autorzy antyczni wielokrotnie podkreślają oddanie żołnierzy Mariuszowi⁵². Jego syn najprawdopodobniej od najmłodszych lat towarzyszył mu w trakcie działań wojennych⁵³, najpewniej wzorował się na ojcu i w ten sposób zyskiwał sympatię żołnierzy⁵⁴. Przełożyło się to na wynik wyborów. Dodatkowym wsparciem okazały się głosy nowych obywateli, którzy chcieli gwarancji przyznanych im praw, oraz wsparcie sprzymierzeńców, liczących na otrzymanie pełni praw obywatelskich po zwycięstwie Mariusza i jego zwolenników⁵⁵.

Choć nie zachowały się informacje o szczegółach służby wojskowej Mariusza do 82 r., a dzisiaj opinie na temat jego zdolności dowódczych są często formułowane przez pryzmat klęski w bitwie pod Sakriportus, to warto zauważyć, że ogólna ocena umiejętności wojskowych wystawiona mu przez autorów antycznych wypada zadziwiająco dobrze⁵⁶. Można zatem przypuszczać, że nie tylko nazwisko ojca, ale też osobiste zdolności przysparzały mu popularności w obozie cynno-mariańskim i czyniły z niego doskona-

⁵² Sall., *Iug.* 85; Plut., *Mar.* 7; 13; 14.

⁵³ Podobnie było w przypadku Pompejusza, który już jako młodzieniec walczył u boku ojca; por. Plut., *Pomp.* 3.

⁵⁴ Diodor (38.12) podkreśla bardzo dużą popularność Mariusza Młodszego wśród weteranów jego ojca, którzy tłumnie i dobrowolnie dołączyli pod jego dowództwo, aby przeciwstawić się Sulli; zob. F. Hinard, *Les proscriptions...*, s. 376.

⁵⁵ E. Badian, *Foreign clientelae (264–70 B.C.)*, Oxford 1958, s. 243–245; C. M. Bulst, *Cinnanum Tempus: A reassessment of the dominatio Cinnae*, „Historia” 1964, vol. 13, s. 326; L. R. Taylor, *The voting districts of the Roman Republic*, Michigan 2013, s. 310.

⁵⁶ Plutarch (*Mar.* 46) informuje, że Mariusza z racji wykazywanych od wczesnej młodości umiejętności wojskowych nazywano synem Marsa (choć ostateczna ocena biografy jest krytyczna, gdyż przypisuje mu mało pochlebne miano syna Wenus – zapewne wpłynęła na to klęska Mariusza w wojnie sulliańskiej). Diodor (37.15) chwali waleczność Mariusza w wojnie z Sullą, Wellejusz Paterkulus (2.26.1) akcentuje, że Mariusz Młodszy „w żaden sposób nie przynosił ujemy swemu imieniu” („multa fortiterque molitus neque usquam inferior nomine suo”).

łego kandydata do objęcia najwyższego urzędu w państwie i – co za tym idzie – dowództwa w wojnie z Sullą.

Warto także podkreślić, że przeciwnicy Sulli po śmierci starszego Mariusza i Cynny cierpieli na kryzys przywództwa, zwłaszcza wojskowego. W szeregach cynnańczyków brakowało wielkich nazwisk i zdolnych wodzów. Wybijał się jedynie Kwintus Sertoriusz, doświadczony żołnierz i oficer, ale jak dotąd bez doświadczenia w dowodzeniu dużą armią. Był starszy od Mariusza Młodszego i prawdopodobnie sprawował już preturę⁵⁷, niemniej jego wadą było niskie pochodzenie⁵⁸. Jedynym pewnym kandydatem w wyborach konsularnych na 82 r. był Gnejusz Papiriusz Karbon, który piastował już konsulat dwukrotnie (w 85 i 84 r.), w 83 r. pełnił funkcję prokonsula, miał więc największe doświadczenie wojskowe wśród cynnańczyków i cieszył się wśród nich dużym zaufaniem⁵⁹.

Ubieganie się Mariusza Młodszego o stanowisko konsula wymusiły więc brak innych poważnych kandydatów oraz potrzeba wyboru człowieka o umiejętnościach wojskowych i dużym poparciu wśród żołnierzy. Wybory odbyły się zapewne pod koniec 83 r.⁶⁰ Epitomator dzieła Liwiusza informuje krótko: „Gajusz Mariusz, syn Gajusza Mariusza, został konsulem przemocą (*per vim*), dwadzieścia lat przedwcześnie”⁶¹. Większość autorów antycznych, obwieszczając wybór Mariusza na konsula, także podkreśla jego zbyt młody wiek. Wtórują im niemal wszyscy współcześni badacze⁶². W cytowanym przekazie najbardziej intryguje wzmianka, że Mariusz został konsulem przemocą (*per vim*). Można na jej podstawie wysnuć przypuszczenie, że w trakcie wyborów doszło do użycia siły fizycznej, wszak od czasów Grakchów

⁵⁷ P. O. Spann, *Quintus Sertorius and the legacy of Sulla*, Fayetteville 1987, s. 33.

⁵⁸ C. F. Konrad, op. cit., s. 74–78.

⁵⁹ M. Lovano, op. cit., s. 58; C. F. Konrad, op. cit., s. 78.

⁶⁰ Na temat wyborów konsularnych w okresie dominacji rządów cynno-mariańskich w republice rzymskiej zachowało się mało danych, niemniej uważa się, że przeprowadzono normalne wybory urzędników, przynajmniej tych wyższych; zob. M. Lovano, op. cit., s. 68–69.

⁶¹ Liv., *Per.* 86 (tłum. M. Brożek): „Cum C. Marius, C. Mari filius, cos. ante annos XX per vim creatus esset”.

⁶² Liv., *Per.* 86; Vell. 26.1; App., *BC* 1.87.394; *De vir. ill.* 68; F. Hinard, *Sullana varia...*, s. 124; F. Santangelo, op. cit., s. 97.

przemoc często towarzyszyła wyborom⁶³. Oczywiście nie sposób wykluczyć takiej sytuacji w wyborach konsulów na 82 r. Wydaje się jednak, że tym razem określenie *per vim* powinno się interpretować inaczej.

Przede wszystkim – trzeba to wyraźnie podkreślić – kandydatura Mariusza, a co za tym idzie, wybranie go na konsula, było jawnym złamaniem obowiązującego prawa – zgodnie z *lex annalis*, aby objąć urząd konsula w Rzymie, należało skończyć 43 lata i piastować wcześniej stosowne urzędy⁶⁴. Co prawda w okresie schyłkowej republiki do łamania prawa przez kandydatów na konsula dochodziło często, zwłaszcza w czasach kryzysowych, ale tyczyło się to kilkukrotnego z rzędu wyboru na ten urząd, jak w przypadku starszego z Mariuszów czy wspomnianego Gnejusza Papiriusza Karbona. *Lex Villia annalis* była przestrzegana, a przed casusem Mariusza znany był tylko jeden przypadek przedwczesnego objęcia tego urzędu⁶⁵. Wybór Mariusza był więc gwałtem na *lex annalis*⁶⁶ i być może to akcentował w swoim dziele Liwiusz, a jednym słowem streścił epitomator jego dzieła.

Inna interpretacja, w żaden sposób niewykluczająca się z powyższą, dotyczy śladów opozycji wobec kandydatury Mariusza w obozie cynno-mariańskim. Na jej czele stał Kwintus Sertoriusz. Zdaniem Plutarcha

Mariusz Młodszy wbrew życzeniom Sertoriusza i wbrew przepisom prawa został konsulem; i tacy ludzie jak Karbon, Norbanus i Scypion nieudanie przeciwstawiali się przewadze Sulli w Rzymie. Obóz popularów popadał w ruinę i tracił, częściowo przez tchórzostwo i słabość swych wodzów, a częściowo przez zdradę⁶⁷.

⁶³ A. Lintott, *Violence in republican Rome*, Oxford 1968, s. 69.

⁶⁴ Kandydat na konsula musiał więc skończyć 42 lata; zob. A. E. Astin, *The Lex Annalis before Sulla*, „Latomus” 1958, vol. 17, s. 49–64; W. J. Kosior, *Cursus honorum – selected aspects of Roman public law*, „Law. Human. Environment” 2023, vol. 14, s. 56.

⁶⁵ H. Appel, *Ite in suffragium. O wyborach w republikańskim Rzymie*, Toruń 2019, s. 92.

⁶⁶ Zob. W. Kunkel, R. Wittman, *Staatsordnung und Staatspraxis der römischen Republik*, München 1995, s. 50.

⁶⁷ Plut., *Sert.* 6.1; por. *Exuper.* 7; zob. F. Meister, *Der Krieg des Sertorius und seine spanischen Wurzeln*, Hamburg 2007, s. 214.

Plutarch zestawia więc sprzeciw wobec kandydatury Mariusza Młodszego z łamaniem przez niego prawa. Porażka opozycjonistów, którzy protestowali przeciw ubieganiu się o urząd konsula przez Mariusza, i jego zwycięstwo w wyborach konsularnych to zatem zwycięstwo siły (czyli przemocy) nad prawem.

Wątpliwe więc, aby podczas wyborów konsulów na 82 r. doszło do fizycznych przepychanek czy rozruchów na jakąś większą skalę. Wszyscy kandydaci pochodzili wszak z tego samego kręgu politycznego co Mariusz Młodszy. Zwolennicy Sulli – jeśli pozostali w mieście – w obawie o swoje życie nie ujawniali się publicznie i na pewno nie startowali w wyborach. Wybory wygrali zatem Gajusz Mariusz i Gnejusz Papiriusz Karbon i dokładnie w tej kolejności figurują na *fasti consulares*⁶⁸, co sugeruje, że Mariusz Młodszy zdobył większą liczbę głosów.

Głównym problemem stojącym przed nowymi konsulami była inwazja Sulli na Italię, przeważającą część 82 r. spędzili więc na wojnie. Prowadzenie działań wojennych nie było możliwe bez funduszy, a tych konsulowie mieli mało, m.in. przez to, że państwo nie było w stanie pozyskiwać ich z większości prowincji⁶⁹. Rozwiązaniem mógłby być podatek od mieszkańców Italii⁷⁰, ale jego wprowadzenie doprowadziłoby do spadku popularności cynno-mariańczyków w państwie i odpływu żołnierzy z armii. W związku z tym postanowiono pozyskać zasoby z innego źródła. Zdecydowano mianowicie o skonfiskowaniu i przetopieniu złota i srebra z włoskich świątyń⁷¹. Autorzy źródeł twierdzą, że inicjatywa w tym względzie należała do konsula Mariusza, ale sprawa niewątpliwie została przegłosowana na posiedzeniu senatu⁷². Akcję przeprowadzono sprawnie – Mariuszowi udało się zgromadzić 14 000 funtów złota i 6000 funtów srebra. Prawdopodobnie nie zdążył on jednak wybić z tych środków pieniędzy –

⁶⁸ T. R. S. Broughton, op. cit., s. 65.

⁶⁹ Szczególnie uciążliwe było pozbawienie cynno-mariańczyków dochodów z prowincji Azji; zob. C. M. Bulst, op. cit., s. 334.

⁷⁰ Taki podatek po zwycięstwie wprowadził Sulla; zob. App., *BC* 1.102.474–475; M. H. Crawford, *Roman republican coinage*, vol. 2, Cambridge 1974, s. 638.

⁷¹ Plin., *NH* 33.16.

⁷² Val. Max. 7.6.4.

zostały przewiezione do Praeneste i tam przejęte przez Sullę po zdobyciu miasta⁷³.

W 82 r. działania wojenne toczyły się na dwóch obszarach. Mariusz Młodszy objął dowództwo na południu, w Lacjum i w Kampanii, gdzie miał zmierzyć się z głównymi siłami przeciwnika dowodzonymi przez Sullę⁷⁴. Autorzy źródeł nie wyjaśniają, dlaczego mniej doświadczony wódz wyruszył z armią przeciwko pogromcy Mitrydatesa. Być może wskazówką jest fakt, że część jego sił stanowili Samnici, wśród których nazwisko Mariusza było bardzo popularne i z których przywódcami Mariusz – jak się wydaje – pozostawał w zażyłych stosunkach⁷⁵.

Przełomowym momentem zmagających na wspomnianym obszarze była bitwa pod Sakriportus, a jej wynik w dużym stopniu wpłynął na losy wojny. Geneza bitwy nie jest łatwa do odtworzenia z powodu różnic zawartych w przekazach źródłowych⁷⁶. Wiadomo, że obie strony próbowały zachować kontrolę nad szlakami prowadzącymi do Rzymu. Wydaje się, że Sulla kierował się *via Latina*, jego legaci zaś, wśród których był Gnejusz Korneliusz Dolabella, usiłowali przejąć kontrolę nad *via Appia*. Udało im się tam odnieść sukces i zająć miasto Setia. Mariusz nie reagował jednak nerwowo na postępy wroga, cofał się i najwyraźniej wyczekiwał na dogodny moment do stoczenia bitwy. Dysponował ośmioma legionami żołnierzy, siłą wystarczającą, aby mieć nadzieję na zadanie wrogowi decydującego ciosu. Aby zwiększyć swoje szanse, młody konsul starał się nie dopuścić do połączenia oddziałów Dolabelli i Sulli. Okazja do rozpoczęcia walki nadarzyła się, gdy trybuni wojskowi Sulli, widząc wyczerpanie swych żołnierzy, zaapelowali do wodza, aby rozbić obóz. Mariusz, który najwidoczniej cały czas był informowany o poczynaniach nieprzyjaciela, chciał wykorzystać zarówno zmęczenie wroga, jak i element zaskoczenia. Jego planom sprzyjał też pada-

⁷³ M. H. Crawford, op. cit., s. 637; I. Shatzman, *Senatorial wealth and Roman politics*, Bruxelles 1975, s. 282, przyp. 156.

⁷⁴ App., *BC* 1.87; E. Pozzi, op. cit., s. 667–674; W. Letzner, op. cit., s. 236–237; M. Lovano, op. cit., s. 123; A. Keaveney, *Sulla...*, s. 130.

⁷⁵ E. T. Salmon, *Samnium and the Samnites*, Cambridge 1967, s. 384–385.

⁷⁶ Sall., *Hist.* 1.30 McG; Luc. 2.134; Diod. 38.15.1; Liv., *Per.* 87; Vell. 2.26.1; Flor. 2.9.23; App., *BC* 87; Plut., *Sulla* 28; Eutrop. 5.8.1; Oros. 5.20.6; Ampel. 42.2; *De vir. ill.* 68.3; 75.8; zob. W. Letzner, op. cit., s. 237, przyp. 38 o lokalizacji Sakriportus.

jący deszcz. Aby dodatkowo zmotywować żołnierzy, dosiadł wierzchowca i osobiście poprowadził atak. Nawet nieprzychylni mu autorzy antyczni podziwiali jego odwagę i zdecydowanie⁷⁷. Bitwę jednak sromotnie przegrał. Rozstrzygające były dwa czynniki – zdrada na lewym skrzydle (siedem kohort przeszło na stronę Sulli) oraz doświadczenie, doskonałe wyszkolenie i morale żołnierzy sullańskich, którzy szybko pokonali zaskoczenie i odparli pierwszy atak⁷⁸.

Mariusz, widząc załamanie się lewego skrzydła i zdradę części legionistów, zarządził odwrót w kierunku Praeneste, jednak przedostała się tam zaledwie część uciekinierów. Wódz próbował do końca panować nad odwrotem i dotarł do twierdzy jako jeden z ostatnich, tuż przed ścigającymi go oddziałami Sulli. Bramy były już zamknięte i wciągnięto go na mury linami. Część jego armii rozpięchła się, część została wzięta do niewoli, na pojmany Samnitach Sulla rozkazał natychmiast wykonać egzekucję. Straty były ogromne – według autorów źródeł sięgały 20 000 zabitych, czyli połowy armii Mariusza⁷⁹.

Kłęska pod Sakriportus zakończyła udział Mariusza Młodszego w wojnie domowej. Oblężony i bezsilny, mimo podejmowanych prób, nie był w stanie wydostać się z miasta nawet podziemnymi tunelami, gdyż wszystkie wyjścia były obstawione przez wrogów. Autorzy antyczni informują, że rozgoryczonemu konsulowi udało się wysłać z oblężonej twierdzy ostatni rozkaz – wyrok śmierci na czołowych senatorach przebywających w Rzymie. Wykonawcą był pretor Lucjusz Juniusz Brutus Damazyppus, a ofiarami Publiusz Antystiusz, Lucjusz Domicjusz Ahenobarbus, Gajusz Papiriusz Karbon Arwina i Kwintus Mucjusz Scewola⁸⁰.

⁷⁷ Diod. 38.1; Plut., *Sulla* 28.

⁷⁸ Plut., *Sulla* 28; App., *BC* 1,87.386; Vell. 2.26.1; Flor. 2.9.24; Liv., *Per.* 87; Diod. 38.15; Eutrop. 5.8; Oros. 5.20.6; *De vir. ill.* 68; W. Letzner, op. cit., s. 237; A. Keaveney, *Sulla...*, s. 130–131.

⁷⁹ Według Plutarcha (*Sulla* 28) Mariusz stracił w bitwie 20 000 żołnierzy, po stronie Sulli poległo 23 legionistów. Orozjusz (za Klaudiuszem Kwadrygariuszem, a tak naprawdę za Liwiuszem, bo dzieła Kwadrygariusza nie znał – zob. R. Suski, op. cit., s. 59) podaje 25 000, Eutropiusz 15 000.

⁸⁰ Cic., *Brut.* 311; *Rosc.* 33.90; *Att.* 9.15.2; *Fam.* 9.21.2; *Orat.* 3.10; *ND* 3.80; Liv., *Per.* 86; Vell. 2.26.2; Val. Max. 9.2.3; Diod. 37.29.5, 38/39.17; Flor. 2.9.21;

Nawet jeśli Mariusz Młodszy rzeczywiście jest odpowiedzialny za wydanie wspomnianego rozkazu i informacja ta nie jest odbiciem antymariańskiej propagandy, to wydaje się wątpliwe, aby rozkaz wyszedł dopiero z oblężonego Praeneste⁸¹. Ustalenia w sprawie represji musiały zapaść jeszcze przed wyjazdem konsula z Rzymu. Prawdopodobnie pretor Lucjusz Juniusz Brutus Damazyppus otrzymał polecenie, aby pod nieobecność konsulów w stolicy z całą bezwzględnością reagować na wszelkie przejawy nielojalności w senacie. Najwidoczniej doszło do nich po klęsce Mariusza pod Sakriportus, aby więc zdławić zarzewie ewentualnego buntu lub – co bardziej prawdopodobne – poddanie się senatu Sulli, rozkazał zabić podejrzewanych o spiskowanie senatorów.

Oblężenie Praeneste trwało kilka miesięcy i skończyło się dopiero po bitwie przy Bramie Kollińskiej. Kierował nim Kwintus Lukrecjusz Ofella, mariański renegat, który przeszedł na stronę Sulli. Oblęł twierdzę i kontrolował prowadzące do niej szlaki, uniemożliwiając w ten sposób wrogom – zwłaszcza Italikom – przyście Mariuszowi z pomocą. Kiedy Sulla nadciągnął wreszcie pod Praeneste i zaprezentował zebrany na murach mieszkańcom głowy pokonanych wrogów, duch wśród obleganych całkowicie upadł i postanowili oni poddać miasto⁸². Mariusz wraz z młodszym bratem Poncjuszem Telesinusem podjął ostatnią próbę ucieczki, ale uwięziony w potrzasku, nie chcąc wpaść żywy w ręce Sulli, popełnił samobójstwo⁸³.

W prezentowanym artykule starałem się rozstrzygnąć wiele wątpliwości dotyczących życia i kariery polityczno-wojskowej Mariusza Młodszego.

Luc. 2.126–129; App., *BC* 1.88.403–405; Plut., *Mar.* 46; *Pomp.* 9; Aug., *CD*; *De vir. ill.* 68.2; Oros. 5.20.4; F. Hinard, *Les proscriptions...*, s. 363; M. Lovano, op. cit., s. 126; por. L. Telford, op. cit., s. 173, która rozszerza represje do kilkudziesięciu osób.

⁸¹ Por. A. Keaveney, *Sulla...*, s. 131. Oblężenie musiało być szczelne, skoro – jak podaje Plutarch (*Mar.* 46) – Mariusz wielokrotnie próbował wydostać się z miasta, za każdym razem ponosząc fiasko. Trudno uwierzyć słowom Appiana (1.88.403), aby w takiej sytuacji swobodnie wysyłał łatwe do przechwycenia przez wroga zlecenia do Rzymu i wpływał na sytuację w stolicy.

⁸² Vell. 2.27.4.

⁸³ Cic., *Rosc.* 90; App., *BC* 1.94.435; Vell. 2.27.4; Plut., *Mar.* 46; *Sulla* 32; por. Diod. 37.29.4; 38.15; Liv., *Per.* 88; Val. 6.8.2; Eutrop. 5.8.1; *De vir. ill.* 68.4; Oros. 5.21.8–9; W. Letzner, op. cit., s. 244.

Warto teraz pokusić się o jego ocenę. Trudno uznać go za postać wybitną czy nawet znaczącą w dziejach republiki rzymskiej. Rola Mariusza Młodszego w obozie cynno-mariańskim (i w państwie) wyraźnie wzrosła dopiero po śmierci głównych przywódców tego obozu, czyli Mariusza (ojca) i Cynny. Mimo młodego wieku otrzymał wówczas wsparcie wielu senatorów, ekwitów, żołnierzy i Italików – innymi słowy, zjednoczył pod swoimi rozkazami ogromne siły polityczne i wojskowe. W trakcie konsulatu – szczytowego punktu swej kariery – musiał się jednak mierzyć także ze zdradami, dezercjami, brakiem funduszy i wrogą propagandą. Najważniejszymi przeciwnikami był jednak Sulla i jego zwolennicy. I choć wojna sullańska w 82 r. nie była jednostronną dominacją – wszak niewiele brakowało, by bitwy pod Sakriportus i przy Bramie Kollińskiej skończyły się inaczej – to ostatecznie Mariusz Młodszy poniósł klęskę. I choć jego nazwisko przetrwało, to jest kojarzone nie z nim, lecz z sukcesami jego wielkiego ojca.